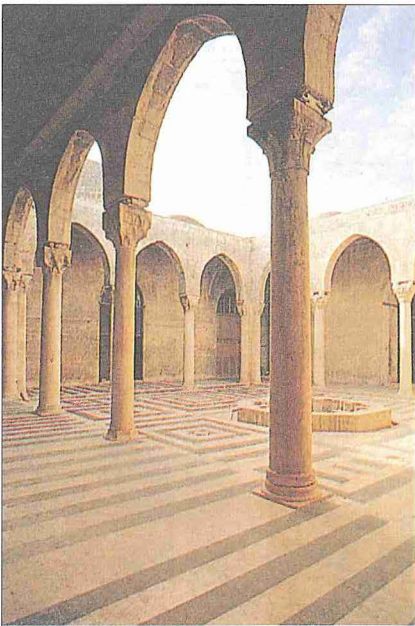

Şehirde günümüze intikal eden birçok eski medrese bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Medresetü'l-Firdevs olup 633 (1235) yılında, Ferâfire Hankahı gibi Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un karısı Safiyye Hatun tarafından yaptırılmıştır. Halep'te Yelboğa en-Nâsırî Hamamı gibi Eyyûbî ve Memlûk dönemlerinden kalma hamamlar da bulunmaktadır.

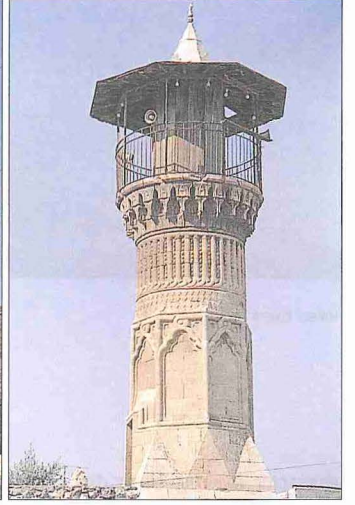
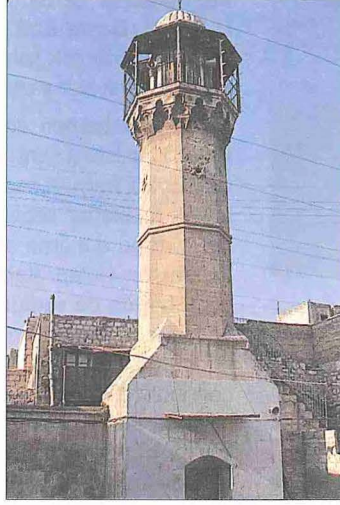
Halep'teki ticarî hayat Haçlı seferlerinden sonra daha çok canlanmıştır. Çarşılarda fildişi, demir, dokuma, sergi ve seramik eşya cinsinden aranan her şey bulunabiliyordu. Şehir, özellikle Kınnesrîn'in harap olmasından sonra doğu ve batı arasında önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Buradaki, bazıları bugün dahi faaliyetini sürdüren hanlardan yola çıkan kabileler Suriye'nin çeşitli şehirlerine, Anadolu'ya, Irak'a, İran'a, Hicaz'a, Yemen'e, Umman'a, Hindistan'a, Çin'e, Mısır'a ve Kuzey Afrika ülkelerine kadar giderdi. Ticarî önemi sebebiyle Ortaçağ'da Avrupalılar'ın Yeni Tedmür dedikleri Halep, Portekizliler'in 1497'de Hindistan ticaret yolunu bulmalarına kadar mevkiini korudu; bugün de Kuzey Suriye'nin en önemli ticaret merkezidir.

Tarihte çeşitli sahalarda temayüz etmiş çok sayıda Halepli bulunmaktadır. Râgıb et-Tabbâh, bu meşhur simalar hak-

Firdevs Medresesi'nin avlusundan bir görünüş – Halep

Memlûkler devrinden kalma Şeref ve Meydânî camilerinin minareleri – Halep

kında *İ'lâmü'n-nübelâ'* bi-d'lâmi'l-*Ha-lebe's-Şehbâ'* adlı yedi ciltlik bir eser yazmıştır (Halep 1409/1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Yahyâ b. Saïd el-Antâki, *Târîh* (nşr. L. Cheikho v.dğr.), Beyrut 1909, s. 157, 186-187, 209-216, 236, 244-248, 253-272; Azîmî, *Târîhu Haleb* (nşr. İbrâhim Zağrûr), Dimaşk 1984; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), bk. İndeks; Ali b. Ebû Bekir el-Herevî, *el-İşârât fi ma'rifeti'z-ziyârât*, Dimaşk 1953; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb* (Zekkâr), I-XI; a.mlf., *Zübtü'd'l-haleb*, I-III; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîra fi zikri ümerâ'i's-Sâm ve'l-Cezîre* (nşr. D. Sourdel), Dimaşk 1953, I/1; Ebû'l-Ferec, *Târîhu muhtaşarı'd-düvel*, Beyrut 1890, bk. İndeks; Ebû'l-Fidâ, *el-Yevâkit ve'd-çarab fi târihi Haleb* (nşr. Muhammed Kemâl – Fâlih el-Bekûr), Halep 1410/1989; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 165-167; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâliki'l-emşâr: devletü'l-memâliki'l-ülâ* (nşr. D. Krawulsky), Beyrut 1407/1986, s. 198-201; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), bk. İndeks; İbnü's-Şihne, *ed-Dürrü'l-müntehab fi târihi memleketi Haleb* (nşr. Yûsuf Serkis), Beyrut 1900; İbnü'l-Hanbelî, *ez-Zebed ve'd-çarab fi târihi Haleb* (nşr. Muhammed Altûncî), Küveyt 1409; a.mlf., *Dürrü'l-habeb fi târihi a'yâni Haleb* (nşr. Mahmûd el-Fâhûrî – Yahyâ Abbâre), Dimaşk 1972-73, I-II; Ebû'l-Vefâ b. Ömer el-Halebî, *Me'âdinü'z-zehab fi'l-a'yâni'l-müşerrefe bi-him Haleb* (nşr. Muhammed Altûncî), Dimaşk 1987; Kustâkî el-Himsî, *Üdebâ'u Haleb fi'l-karni't-tâsi'* 'aşer, Halep 1925; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ'* bi-târîhi Halebe's-Şehbâ', Halep 1926, I-VII; J. Sauvaget, *Alep*, Paris 1941; a.mlf., "Haleb", *IA*, V/1, s. 117-122; a.mlf., "Halab", *EP* (Ing.), III, 85-90; Subhî Savvâf, *Akdemü mâ 'urife min târihi Haleb*, Halep 1952; a.mlf., *Târîhu Haleb: Haleb kable'l-İslâm*, Halep 1972; M. Es'ad Talas, *el-Âşârü'l-İslâmiyye ve't-târîhiyye fi Haleb*, Dimaşk 1376/1956; P. K. Hitti, *Târîhu Süriye ve Lübnân ve Filistin* (trc. C. Haddâd v.dğr.), Beyrut 1958, I-II; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, bk. İndeks; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo: 1004-1094*, Beyrut 1391/1971; B. Lewis, *Islam*, London 1974, I, 64-65, 89, 91-92,

96, 104, 107-108; Afif Bahnassi, "Aleppo", *The Islamic City* (nşr. R. B. Serjeant), Paris 1980, s. 177-182; Şevki Şa's, *Haleb târihuha ve me'âlimühe't-târîhiyye*, Halep 1981; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 47-50; M. Ahmed Abdülmevlâ, *Benü Mirdâs el-Kilâbiyyûn fi Haleb ve şimâli's-Sâm*, İskenderiye 1985; Ahmed Fevzî el-Hejb, *el-Hareketü's-şir'iyye zemene'l-Memâlik fi Halebe's-Şehbâ'*, Beyrut 1406/1986; a.mlf., *el-Hareketü's-şir'iyye zemene'l-Eyyûbiyyîn fi Halebe's-Şehbâ'*, Küveyt 1407/1987; Muhammed Altûncî, *et-Teyyârâtü'l-edebiyiye İbbâne'z-zahfi'l-Mugjûl*, Dimaşk 1987; M. Hayreddin el-Esedî, *Mevsû'atü Halebi'l-mukârene* (nşr. Muhammed Kemâl), Halep 1408/1987-88, I-VII; Ferid Cühâ, *el-Hayâtü'l-fikriyye fi Haleb fi'l-karni't-tâsi'* 'aşer, Dimaşk 1988; a.mlf., "er-Rubû' ve'l-hadâ'ik ve'z-zevâyâ ve't-tekyâ' fi medîneti Haleb", *el-Havliyyâtü'l-eseriyye-tü'l-Arabiyyetü's-Süriyye*, XXXI, Dimaşk 1981, s. 205-216; a.mlf., "el-Medârisü'l-eseriyye fi medîneti Haleb", *Evrâk*, sy. 5-6, Madrid 1982-83, s. 65-78; Muhammed Zâmin, *İmâretü Haleb fi zillü'l-hükmi's-Selcûki*, Dimaşk 1990; Kâmil el-Gazzî, *Nehrü'z-zehab fi târihi Haleb* (nşr. Şevki Şa's – Mahmûd Fâhûrî), Dimaşk 1412-13/1991-92, I-III; J. S. Nielsen, "Between Arab and Turk: Aléppo from the 11th Till the 13th Centuries", *Byzantinische Forschungen Internationale Zeitschrift für Byzantinistik*, XVI, Amsterdam 1991, s. 323-340.

TÂLİB YÂZİCİ

Osmanlılar Dönemi. Yavuz Sultan Selim'in Memlûk Sultanı Kansu Gavri'yi mağlûp ettiği Mercidâbık Savaşı'ndan sonra (24 Ağustos 1516) Osmanlı hâkimiyeti altına giren şehir (28 Ağustos 1516), bu sırada doğu ile batı ticaretinde önemli bir merkez olarak gelişme göstermekteydi. Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte şehrin geçmişinde rastlanmayan büyük bir gelişme devri başladı ve bu dönem Halep tarihinin birçok bakımdan en parlak dönemini teşkil etti.

Suriye bölgesinin fethinden sonra Osmanlılar bölgedeki eski Memlûk idarî teşkilâtını bozmadılar. Halep de Memlûk döneminde olduğu gibi Şam emîrû'l-ümerâsı (beylerbeyi) idarî bölgesi içinde yer alıyordu. Yavuz Sultan Selim'in ölümü ve yerine Kanûnî Sultan Süleyman'ın geçmesi üzerine, eski Memlûk beylerinden olup Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine Şam beylerbeyiliği verilen Canbirdi Gazâfî Halep'i de tesiri altına alacak büyük bir isyan başlattı. Bu arada şehri kuşattıysa da kalede bulunan Osmanlı garnizonu ile ortak hareket eden Halep halkı ona karşı direndi. İsyanın bastırılmasından sonra bölgedeki idarî teşkilât yeniden düzenlendi. Önce Halep ve Şam adları altında iki beylerbeyilik kuruldu; daha sonra bunlara 1570'te Trablus, ardından da Sayda eyaletleri ilâve edildi. Suriye bölgesinin bu idarî teşkilâtı XVIII. yüzyıla kadar değişmedi.

Halep'in bir eyalet merkezi haline gelmesi, Kuzey Suriye'nin ekonomik ve siyasî yönden gelişmesinde önemli rol oynadı. Şehir kültür yönünden Şam, Kahire ve kutsal şehirlerin yer aldığı Hicaz bölgesiyle kuvvetli bağları dolayısıyla tam bir Arap nüfuzu altında kalırken siyasî açıdan bölgenin tarihinde hayatî bir yere sahip oldu ve güneydeki gelişmelerden çok az etkilendi. Ayrıca iktisadî yönden, şehir esnafı için ham maddelerin ve Halep'te çok aranan ve tüketilen yiyeceklerin sağlandığı Güney Anadolu ile daha yakın bir hale geldi. Timar sistemi vilâyette etkili bir şekilde yerleştirildi, Anadolu Türk sipahilerinin varlığı, bölgenin Osmanlı teşkilâtına uyum sağlmasına yardımcı oldu. Böylece Halep de Osmanlı karakteri diğer Arap şehirlerinin birçoğundan daha ağır basan tipik bir İslâm-Türk şehri haline geldi. Bu etki dönemin mimari eserlerinin inşa tarzında, mutfağında, hatta müziğinde dahi görüldü. Bütün bunlar Şam'dan ziyade İstanbul tarz ve üslûbunun tesiriyle gerçekleşmiştir.

Doğu Arabistan'ın Osmanlı kontrolü altına girmesiyle Halep Doğu Akdeniz'in çok önemli bir ticarî merkezi oldu ve XVI. yüzyılda Avrupalıların ticarî faaliyetleri Şam'dan Halep'e doğru yön değiştirdi. Nitekim 1548'de burada bir Venedik konsolosluğu kuruldu; bunu 1557'de Fransa, 1586'da İngiltere konsoloslukları takip etti. Bu ticaret, başlangıçta geniş ölçüde Avrupa'nın yünlü kumaşları ve gümmüşü ile Hint baharatının değiş tokuşuna dayanıyordu. Ancak XVI. yüzyılın son-

larına doğru Avrupalı tâcirler artık Halep pazarlarında başlıca Doğu emtiası olarak İran ipeğini arıyorlardı. Halep'in ticarî önemi, Hüseyin Paşa ile (1544) Behram Paşa'nın (1583) valilikleri sırasında meydana getirdikleri vakıflar sayesinde kurulan büyük âbidevî binalar, çarşılar ve hanların teşekkülüyle 1593'te İskenderun'da bir Osmanlı gümrük kapısının tesisini dolayısıyla daha da arttı. Trablus'un yeniden liman özelliği kazanmasıyla Halep'in ticarî durumu Suriye bölgesinde güven altına alınmış oldu.

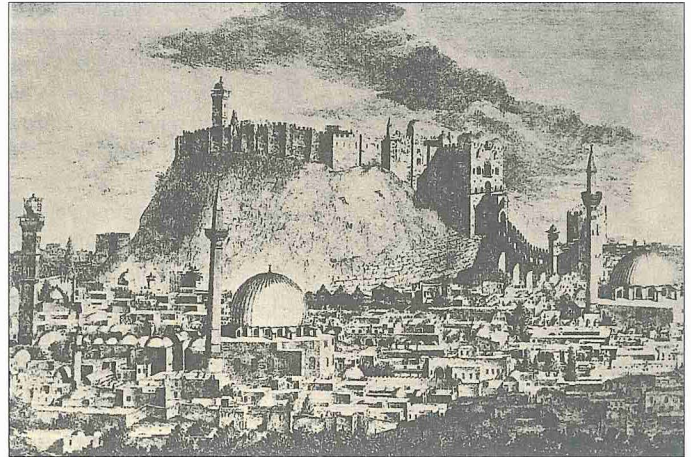
Halep'in bu zenginlik ve refahı, ilk olarak Canbolatoğlu Ali'nin isyanı sırasında (1606-1607) ve Osmanlı-İran savaşlarının uzaması sonucu XVII. yüzyılın başlarında biraz sarsıldı. Canbolatoğlu'nun isyanı bu dönemdeki birçok Celâfî isyanından biriymiş gibi gösterilirse de çağdaş mahallî tarihler, onun Suriye'de bağımsız bir devlet kurma iddiasıyla ortaya çıktığını belirtirler. Niyetleri ne olursa olsun gerek amcası Hüseyin Paşa'nın gerekse Canbolatoğlu Ali'nin valilikleri dönemi, mahallî idarecilerin şehrin yönetimini ellerine geçirdikleri kısa ve tek devreyi teşkil eder. Canbolatoğlu Ali'nin 1610'da Belgrad'da idamından sonra Halep doğrudan doğruya İstanbul'un merkezî kontrolünde kaldı; hatta Osmanlılar'ın diğer Arap vilâyetlerindeki gibi, XVIII. yüzyılda mahallî valilerin ortaya çıkıp idareyi ellerine almaları ve merkezin bunları tanımak zorunda kalışı hadiseleri burada görülmüdü.

1639'da Osmanlı-İran mücadelesinin sona ermesiyle kervanlar İran ipeğini tekrar Halep'e getirmeye başladılar ve bu durum XVII. yüzyıl boyunca sürdü. Bu yüzyılda İzmir'in alternatif bir pazar olarak doğmasına rağmen Halep'in ticarî üstünlüğü devam ediyordu. Bu hüküm

en azından, XVII. yüzyılda Halep'in içindeki Ortadoğu ticaretinin hemen hemen yarısını elinde tutan İngiltere için doğrudur. XVII. yüzyıl, bir Osmanlı eyaleti olarak Halep'in nüfusunun ve ticarî zenginliğinin en yüksek noktaya ulaştığı dönemi teşkil eder. Zaman zaman uzun devreler halinde ortaya çıkıp şehir nüfusunun azalmasına yol açan veba salgınlarına rağmen Halep XVII. yüzyılda yaklaşık 100.000 nüfusa sahipti. XVI. yüzyılda da nüfusu 50-60.000 dolayında bulunuyordu. Halep'in nüfusunun fazla değişmesi, hatta nisbî bir artış göstermesi, özellikle Anadolu'dan buraya doğru göçülen devamlı göçlerin bir sonucudur. Bu nüfusu Halep'i İstanbul ile Kahire arasında en büyük şehir durumuna getiriyordu. Şehrin XVI. yüzyıldaki hızlı fizikî gelişmesi aynı seviyede görülmemekle birlikte XVII. yüzyılda İpşir Paşa (1653) ve Kara Mustafa Paşa (1681) gibi bazı devlet adamları büyük vakıflar kurmayı sürdürdüler. Halep'in varlıklı tüccar ve esnafı şehrin fizikî ölçülerinin daha da genişlemesine yol açtı. Surların kuzeydoğusunda zenginlerin oturduğu mütena Cüdeyde varoluşu yapılan binalarla yeni birleşme yeri olarak ortaya çıktı.

Halep'in talihi XVIII. yüzyılda değişmeye başladı ve çokküş dönemine girildi. İran Safevî Devleti'nin dağılması İran menşeli ipeğin veriminde düşüşlere yol açtı ve daha 1730'larda Avrupalı tüccarlar alternatif kaynaklar aramaya başladılar. Bu arayışlar bir ölçüde Suriye ipeğiyle karşılandı, fakat zamanla Avrupalı tüccarların faaliyetleri azaldı. Onların yokluğu, hıristiyan Arap ve yahudiler gibi yerli gayri müslim unsurların ön plana çıkmasına yol açtı. Varlıklı hıristiyan Arap tüccar burjuvazisinin doğuşu özellikle Halep için çarpıcı bir gelişmedir. Bu tüccar zümre-

XVIII. yüzyılda Halep şehrinin gösteren A. Drummond'un bir gravürü (Paris Bibliothèque Universitaire)

sinden bazıları, geleneksel Katolik kilisesinden çıkıp yeniden şekillenmiş Katolik kilise cemaatlerini teşkil ettiler. Bu da hıristiyan cemaatler içinde ve Osmanlı hükümetiyle "beratlı" denilen yabancıların himayesindeki Katolik hıristiyanlar arasında gerginliğe yol açtı. Bölgedeki dengeler siyasî güç mücadeleleriyle daha da sarsıldı. Sünnî Arap ticarî ve dinî burjuvazisinin temsil ettiği eşraf ile şehrin alt tabakasını oluşturan Arap, Türk, Kürt gibi gayri mütecânis grupların teşkil ettiği yeniçeri zümreleri arasındaki ayrılıklar daha da büyüdü. Osmanlı hükümeti düzeni eski haline getirmeyi başaramadı. Bu gruplar arasındaki çekişme ve mücadele şehrin ekonomisinin ve siyasî kurumlarının çöküşüne yol açtı.

Osmanlı merkezî gücü, II. Mahmud dönemine kadar düzeni sağlayıp duruma yeniden hâkim olmayı başaramadı. Düzenin sağlanması ve kontrolün yeniden tesisi de kısa ömürlü oldu. 1832'de Mısırlı İbrâhim Paşa Halep'i işgal etti ve şehir 1840'a kadar Mehmed Ali Paşa'nın hâkimiyetinde kaldı. Bu dönem Halep'in iktisadî ve siyasî hayatında yıkıcı bir etki yaptı. Osmanlı idaresinin tekrar kurulması ve ardından müslüman kesim üzerine askerî mecburiyet ve ferdî verginin yüklenmesini ihtiva eden Tanzimat reformlarının ilânı şehirde yeniden karga-

şaya sebep oldu. Bilhassa yeniçeri zümrelerinin nüfuzlarının çöküşüyle siyasî güçlerini ve etkilerini kaybeden iktisadî sıkıntı içindeki fakir müslüman ahali arasında reformlara karşı tepkiler görüldü. Nitekim 1850 Ekiminde fakir müslüman ahali zengin hıristiyan bölgelerine karşı saldırıya geçti ve büyük bir şehirli ayaklanması meydana geldi. Vali Mustafa Zarfî Paşa Halep'ten kaçtı; isyanın elebaşısı olan yeniçeri zümrelerinin reisi Abdullah el-Bâbinsî iki hafta kadar şehrin kontrolünü elinde tuttu. Kasım ayında Osmanlı ordusu, âsilerin bulunduğu bölgeyi topa tutup pek çok kişinin ölümüyle sonuçlanan kanlı sokak savaşları sonucu düzeni yeniden sağladı. 1850'den sonra Tanzimat reformları küçük bir muhalefetle eyalette uygulandı. Halep'te bu büyük sosyal karışıklığa rağmen bundan sonra şehirdeki değişik dinî gruplar ve etnik cemaatler arasındaki münasebetler I. Dünya Savaşı'na kadar genellikle sakin bir ortamda geçti. Suriye'nin büyük bir kısmını tesiri altına alan müslüman ve hıristiyanlar arasındaki mücadelelerin görüldüğü 1860 yılında bile şehir halkı sükûnetini muhafaza etti.

Tanzimat reformlarının bir parçası olarak geliştirilen 1281 (1864) Vilâyet Nizamnamesi kısmî değişikliklerle 1866'da Halep'e de uygulandı. Bu tarihte yeni nizamnameye göre oluşturulan ve yeniden teşkilâtlandırılma görevi Cevdet Paşa'ya verilen Halep vilâyeti Urfa, Maraş, Kozan, Adana, Payas, Halep merkez ve Zor sancaklarından teşekkül ediyordu. Cevdet Paşa, iki yıl süren valiliği döneminde Zor sancağı dışında Halep vilâyetine bağlı sancaklarda ve merkezde yeniden teşkilâtlanmayı gerçekleştirdi. Kuruluşunda çok geniş tutulan Halep vilâyeti sınırları 1869'da Adana, Kozan ve Payas sancaklarının çıkarılmasıyla daraltılmıştır.

XIX. yüzyılda Suriye bölgesinde Halep'in iktisadî ve siyasî durumu Şam ve Beyrut'un yükselişleriyle sarsıldı ve çökmeye yüz tuttu. Asrın sonunda şehrin iktisadî hayatında, Hatay ve Adana bölgelerindeki bataklıkların ıslah edilip ziraatın verimliliğinin artırılmasının ve ticaretin canlanmasının yol açtığı kısmî bir iyileşme görüldü. Arap milliyetçisi Abdurrahman el-Kevâkîbî hariç tutulacak olursa Halep halkı güney kesimlerdeki kuvvetli siyasî cereyanların ve gelişmelerin dışında kaldı. Halep burjuvazisi Arap milliyetçilik hareketlerine katılmakta isteksiz davrandı. Bunun başlıca sebepleri, eski rakibi Şam'ın siyasî hâkimiyeti altına gir-

me ihtimali ve Anadolu'nun güneyinde bulunan bazı şehirlerle olan iktisadî bağın kopması endişesiydi. Sonuç olarak çok az Halepli Arap isyanına katıldı. 1918 Ekiminde İngiliz ve Arap kuvvetleri Osmanlı kuvvetlerini Şam'dan Halep'e doğru geri çekilmeye zorladı. Aneze bedevîlerinden teşkil edilen Arap ordusu 23 Ekim'de şehri işgal etti. Böylece Halep Faysal el-Hâşimî idaresindeki krallığa katıldı ve 402 yıllık Osmanlı idaresi sona ermiş oldu.

Fizikî Yapı ve Tarihi Eserler. Halep Osmanlı döneminde, önceleri 50.000 dolayında olan nüfusunun XVIII. yüzyılda 120.000'e ulaşmasıyla sürekli bir gelişme göstermiş, buna paralel olarak şehir fizikî yapısına yeni yerleşme alanları katılmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında imar edilmiş bölgeler 367 hektarlık bir sahayı kaplamaktaydı, genel olarak ise şehir 397 hektarlık bir alana yayılmıştı. Eski yerleşme merkezi olan "Medine"si Osmanlı döneminden itibaren iki katına çıktı. Hüseyin Paşa'nın 1544'te yaptırdığı cami etrafında yeni bir gelişme oldu. Dukakinzâde Mehmed Paşa Külliyesi Adliye Camii (1555) etrafında teşekkül etmişti ve dört çarşı, 157 dükkân, üç büyük hanı da içine alıyordu. Mehmed Paşa Külliyesi'nde 937 iş yeri vardı. Bu külliye de yer alan Gümrük Hanı (129 iş yeri) büyük ve dikkat çekici bir mimari özelliğe sahip bulunuyordu. Yine bu civardaki 344 dükkânı içine alan iki çarşı da söz konusu külliye'nin vakıfları arasında yer almaktaydı. 1583'te Behram Paşa Külliyesi'nin inşasıyla bu gelişme daha da ilerledi. Burada iki çarşı bulunmaktaydı. Öte yandan İpşir Paşa'nın kuzey varoşunda, bir hıristiyan mahallesi olan Cüdeyde'nin kenarında kurduğu büyük külliye (1064/1653-54) bir küçük cami, bir han, bir kumaş boyama atölyesi, kahve, sebil ve dükkânlardan müteşekkildi. Bu külliye, söz konusu kesimin gelişimini daha düzenli bir şekle soktu ve merkezle varoş arasındaki bağları sağladığı gibi varoş kesimindeki evler için yakın bir alışveriş mekânı oldu.

Ekonomik sebepler dolayısıyla Halep kuzeye ve güneye giden ana ticaret yolları boyunda gelişmesini sürdürdü. Aslında Memlûk devrinde başlayan bu gelişme Osmanlı döneminde daha da bâriz hale geldi. Güneye doğru yayılması ise mezarlıkların bu yönde bulunması sebebiyle cılız kalmıştı. Batıda tabakhâneler şehrin içindeki eski yerlerinden bu yöne taşındığı için (1570) nisbî bir büyüme ol-

Eski Halep'te geleneksel evlerin bulunduğu bir sokak

du; fakat batı surunun yakınından akan ve taşıdığı önemli tehlikeler arzeden Kuveyk deresinin varlığı daha fazla büyümesine engel teşkil etti.

Medine ve kaleden itibaren halkalar halinde yayılma eğilimi gösteren Osmanlı Halep'inin en zengin semtleri tüccarın ikamet ettiği, büyük evlerin bulunduğu Ferâfire, Suveyka Ali ve Sefâhiye idi. Küçük tüccara ve zenaatkâra ait basit evler şehri çevreleyen varoşlarda yer almaktaydı. Doğu varoşunun uç kesimleri ile güney varoşunda, kısa bir süre önce göç etmiş yarı kır hayatı yaşayan yoksul halk bulunuyordu. Karlık ve Tatarlar semtleri bu yerleşmelerle oluşmuştu. Ancak kuzey varoşu, güçlü ve zengin hıristiyan topluluğun oturduğu ve buna paralel olarak büyük yerleşme birimlerinin bulunduğu bir kesim şeklinde ortaya çıktı. Osmanlı hâkimiyetinin başlarında, dokumacılık ve ticaret alanında şehrin ekonomik gelişimini kolaylaştırmak amacıyla hıristiyanların yerleştirilmesi sonucu teşekkül eden Cüdeyde Behram Paşa Vakfı ve İpşir Paşa Vakfı sayesinde, ekonomik bakımdan güçlenmiş ve dinî vasıfta olmayan bir kamu alanı ve eğlence yeri haline gelmişti. Öte yandan XVII. yüzyıldan itibaren şehirde güçlerini arttıran ve çeşitli mesleklerle uğraşan yeniçeri zümreleri Bankusa, Bâbünneyreb, Karlık, Bâbülemelek, Bâbülmakâm gibi doğu varoşlarında ikamet etmekteydiler. Şehrin en büyük hanı Kurtbey Hanı olup (1540) eski ana merkezin kuzey bölgesine açılan kesiminde, yirmi iki dükkân, üç han, iki kumaş boyama atölyesinden müteşekkildi. Ayrıca Gümrük Hanı ile Vezir Hanı da (1682) diğer önemli iş ve konaklama merkezleriydi. Halep, Osmanlı döneminde vakıflar sayesinde büyük çarşılara sahip olduğu gibi İstanbul tipi uzun ince minareli camileriyle de bu devrin özelliklerini aktettirir. Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden Hüsrev Paşa ve Behram Paşa camileri yanında Ahmediye, Şâbâniye ve Osman Paşa medreseleri de dikkat çekici eserler arasında zikredilebilir. Bazıları Türk rokokuşu üslûbunda XVII ve XVIII. yüzyıla ait konakları, olgun yapı teknikleri cepheleriyle dönemin mimarisinin güzel örneklerini oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Sauvaget, *Alep*, Paris 1941; a.mlf., "Haleb", *IA*, V/1, s. 121-122; a.mlf., "Halab", *EP* (İng.), III, 88-90; H. Bodman, *Political Factions in Aleppo: 1760-1826*, Chapel Hill 1963; Ab-

dülkerim Refik, *el-'Arab ve'l-'Osmâniyyûn*, Dımaşk 1974, tür.yer.; A. Birken, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Wiesbaden 1976, s. 235-239; H. Gaube – E. Wirth, *Aleppo*, Wiesbaden 1984; B. Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East*, New York 1988, tür.yer.; A. Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity*, New York 1989, tür.yer.; André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, İstanbul 1995, bk. İndeks.

BRUCE MASTERS

Son Dönem. I. Dünya Savaşı öncesinde Halep, İstanbul ve Kahire'den sonra Osmanlı Devleti'nin üçüncü büyük şehri durumundaydı. Savaşın sonlarına doğru İtilâf devletleriyle Araplar'ın hücumlarını sıklaştırmaları üzerine Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa başarısız savunma teşebbüslerinden vazgeçip geri çekildi ve şehir önce Arap kuvvetleri, ardından da İngilizler tarafından işgal edildi (27 Ekim 1918). 1920 Martının başında Şam'da toplanan Eşraf Kongresi, Suriye Krallığı'nın kurulduğunu açıklayarak Şerîf Hüseyin'in oğlu Faysal'ı tahta geçirdi. Emîr Faysal'ın Suriye kralı olarak taç giymesine (8 Mart 1920) rağmen Fransızlar Sykes-Picout ve Manda anlaşmasına göre Şam ve Halep'e girdiler. Fransa'nın Suriye'deki yüksek komiseri General Gouraud 1 Eylül 1920 tarihli bildirisıyla, Halep'in 72.243 km²'lik bir saha üzerinde kurulan özerk bir bölgenin merkezi olduğunu ilân etti; İskenderun'u da içine alan bu bölgenin yönetimi Araplar'a bırakılmıştı. Böylece Fransızlar Halep'i, batıyı doğuya bağlayan ana ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle, bu ekonomik yönünden daha fazla avantaj sağlayabil-

mek için Suriye'den ayırmaya çalışıyorlardı. Bunun üzerine Halep bölgesinde Fransız manda yönetimine karşı İbrâhim Henânî liderliğinde büyük bir milliyetçi teşkilât kuruldu ve Türkler tarafından silâh ve mühimmatla desteklendi; ancak 1921 yılından itibaren bu destek kesildi. Fransız-Türk savaşı da sona erince Fransız otoriteleri Anadolu'daki bütün askerî güçlerini çekip Arap milliyetçilerinin karşısına çıkardılar. Fransızlar 1922 yılının sonlarında Halep özerk bölgesiyle, onunla birlikte oluşturdukları Şam, Dürzî ve Alevî özerk bölgelerini birleştirerek merkezi Halep olan federal bir devlet kurdular. 1924'te bu federal devlet Suriye adı altında üniter hale getirildi ve hükümet merkezi Şam'a taşındı; İskenderun ise yarı bağımsız bir statüyle doğrudan Beyrut'taki Fransız yüksek komiserliğine bağlandı. Ancak her tarafta Henânî'nun ayaklanmasına Suriye ile antlaşma imzalamak zorunda kaldılar (1936). Bunun üzerine Türkiye İskenderun meselesini ortaya attı ve sonunda Fransa ile Türkiye arasında imzalanan bir antlaşma ile İskenderun Türkiye'ye ilhak edildi (24 Haziran 1939).

II. Dünya Savaşı başlarken Fransa'da Almanya yanlısı Vichy hükümeti iktidarı ele geçirdi. İngiliz savaş uçakları, Halep'in Barun otelindeki Fransız kumanda merkezini bombaladı (1941). General Wilson kumandasındaki İngiliz güçleriyle General Catroux kumandasındaki Hür Fransa hükümeti güçleri birlikte hareket ederek Halep'e girip Suriye'deki Vichy hükümetine bağlı yönetime son verdiler. General Catroux Fransa hükümeti adına

Halep'ten bir görünüş – Suriye

